

O CARTE VALOROASĂ*

Printre lucrările consacrate problemelor teoretico-gnoseologice atrage atenția lucrarea profesorului universitar, doctorului habilitat în științe filosofice Vasile Țapoc, „Inițiere în gnoseologie și științele cogniției” (material teoretico-didactic), constituită din șase capitole, în care, în mod original, se expune problema, trecându-se de la analiza gnoseologiei, ca parte integrantă a filosofiei, cu evidențierea temeiurilor istorico-filosofice ale constituirii gnoseologiei, la expunerea esenței subiectului și a obiectului cunoașterii obiective și subiective, experimentale și teoretice, și, în sfârșit, la expunerea teoriei adevărului.

Primul capitol, „Gnoseologia în cadrul disciplinelor cognitive”, include cititorul în obiectul gnoseologiei și al științelor cognitive, deosebind strict gnoseologia, ca teorie a cunoașterii generale, cotidiene, și epistemologia, ca teorie a cunoașterii științifice, menționând că gnoseologia există din cele mai vechi timpuri, pe când științele cognitive există nu mai mult de jumătate de secol (p.5). În acest capitol, autorul, analizând interpretarea marxistă a cunoașterii ca reflectare a existenței obiective (materiale) (p.10), arată destul de argumentat de ce aici K.Marx n-are dreptate. Autorul, pe bună dreptate, susține că, în domeniul științelor matematice și simbolice, din care fac parte matematicile și logica, și unde fundamentul îl constituie nu experimentul și generalizările în baza inducției, ci axiomele și metoda deductivă – și deci aici nu mai poate fi vorba de nicio reflectare a realității obiective, ci de construcții consistente, de științele socioumanistice în care accentul se pune, la fel, nu pe reflectare, ci pe înțelegere în baza folosirii metodei hermeneutice (p.10). În acest capitol, elucidând temeiurile istorico-filosofice ale constituirii gnoseologiei, V.Țapoc indică strict cum începând cu scepticii greci (Pyrrhon, Carneades din Cirena, Enesidem din Cnoses), iar pe urmă, cu scepticismul modern (R.Descartes, D.Hume, I.Kant), și al postmodernismului (Lyotard, Derrida ș.a.), autorul se concentrează în jurul discuțiilor problemelor reale ale gnoseologiei, menționând că „în concepțiile postmoderniștilor, rațiunea este transversală multiplicității proiecțiilor noastre discursive și nondiscursive” (p.18).

Cu interes deosebit se citește despărțitura legată de problemele inconștientului. Astfel, în capitolul II “Subiectul cunoașterii și conștiința. Aspecte ontologice”, pornind de la faptul că determinarea naturii cunoașterii e inseparabilă de interpretarea determinării esenței conștiinței, V.Țapoc analizează funcționarea conștiinței, precum și raportul minte–corp de pe poziții moniste (fizicalismul), dualiste (B.Spinoza, G. Leibniz), de pe poziții ce îmbină monismul cu dualismul (teoriile emergente: K.Popper), și de pe poziții, ce caută să evadeze din distincția corp-minte (S.Freud, C.Jung ș.a.). Arătând cum S.Freud deosebește în psihic eul propriu-zis și sinele, autorul scrie că diferențierea are loc într-o perioadă timpurie, timp în care, eul se dezvoltă din sine. Aici eul asimilează o parte a conținutului sinelui, ridicând-o la nivelul preconștientului: o altă parte nu este afectată de această transcendere și rămâne în sfera sinelui, constituind inconștientul propriu-zis. Pe parcursul dezvoltării individului, o parte a forțelor inhibitoare din lumea exterioară, exercitate, de regulă, de „omul mare”, se interiorizează prin autoobservare, autocritică și autointerdicție. „Această instanță este numită de S.Freud supereu” (p.33-34). Arătând influența lui S.Freud, care a analizat inconștientul individual, asupra continuatorilor lui, a lui C.G. Jung ș.a., care au investigat conștientul colectiv și psihologia individului, autorul susține că, pentru C.G.Jung, conștientul prezintă conținuturile psihice, care întrețin relațiile cu eul, „eul este doar subiect al conștientului meu, pe când sinele este subiectul întregului meu psihic, inclusiv și a celui inconștient”, „sinele este un postulat transcendent, o unitate a fenomenelor conștiente și inconștiente, numind imaginea ca expresie concretă a situației psihice globale”. V.Țapoc, pe bună dreptate, susține că, la C.G.Jung, „inconștientul colectiv este un produs al filogenezei” (p.45), dar A.Adlen „admite în psihologia sa individuală și un inconștient dinamic” (p.41-53).

Un interes deosebit prezintă capitolul III, „Obiectul cercetării”, în care sunt analizate caracteristicile obiectului cunoașterii, criteriile existenței, realității fizice și raportul dintre subiectul și obiectul cunoașterii în interpretarea lui Șt.Lupașcu, analizând la el logica dinamică a contradictoriului și principiul antagonismului. Aici, V.Țapoc vorbește despre unitatea și identitatea, la Șt.Lupașcu, a logicii, dialecticii și teoriei cunoașterii.

* Vasile Țapoc. Inițiere în gnoseologie și științele cogniției (material teoretico-didactic). - Chișinău: CEP USM, 2007. - 175 p.

El scrie că „această unitate și identitate a logicii și gnoseologiei e condiționată de dinamica, autodezvoltarea energiei în realitate în extinderea ei. Adică, logica e identică nu numai cu gnoseologia (epistemologia), ci și cu dialectica... logica dinamică a contradictoriului include concomitent imaginea asupra a trei lumi: logica, gnoseologia (teoria cunoașterii) și dialectica (ontologia)” (p.65-68). Autorul scrie, la fel, că raportul dintre subiect și obiect mai scoate în relief nu doar fenomenul cunoașterii, ci și pe cel al necunoașterii, că, cunoscând, cunoaștem întotdeauna un obiect, numit de aceea obiect al cunoașterii, și nu cunoaștem cunosătorul (p.69), vorbind și despre un subiect al necunoașterii.

În lucrare sunt analizate profund problemele cu privire la obiectivitatea cunoștințelor, cunoașterii, înțelegerii realității, probleme ce s-au aflat în trecut și se află și în prezent în centrul discuțiilor filosofice. Astfel, în capitolul IV, “Cunoașterea obiectivă și cunoașterea subiectivă”, autorul analizează două tipuri de cunoaștere: cunoaștere în sens subiectiv și cunoaștere în sens obiectiv; precum și formele cunoașterii subiective, cum sunt senzațiile, percepțiile, reprezentările. V.Țapoc se referă și la deosebirea dintre cunoașterea subiectivă și cunoașterea obiectivă, care se referă doar la conținutul cunoștințelor; prima constând dintr-o stare a minții, sau a conștiinței, iar cea de a doua referindu-se la probleme, teorii și argumente, apreciind cunoașterea obiectivă ca cunoaștere fără obiect cunosător (p.87). Alături de cunoașterea filosofică, este analizată la fel cunoașterea ostensivă și discursivă.

O problemă-cheie a gnoseologiei este și problema corelației dintre cunoașterea empirică și teoretică, analizate de autor în cel de-al cincilea capitol numit “Cunoașterea experimentală (empirică) și teoretică”. Aici este analizată natura faptului brut și a celui științific, susținându-se că cunoașterea experimentală include: a) scoaterea în evidență, stabilirea și cercetarea faptelor; b) interpretarea lor; c) formularea legilor experimentale; d) crearea sintezei inductive ca formă provizorie de nouă teorie, dar și esența observației și a experimentului. Autorul scrie că „observația constituie forma elementară a cunoașterii ce constă în obținerea de informații asupra obiectului de studii prin mijlocirea obiectelor de simț fără ca obiectul cunosător să modifice structura și starea fizică a obiectului” (p.105), iar experimentul este „procedeu de cercetare în știința modernă și contemporană, care constă în reproducerea sau modificarea intenționată a unui fenomen în scopul observării lui în condiții speciale create de cercetător” (p.107), cercetându-se observația simplă și observația armată, externă și internă, spontană și sistematică menționând că „prin intermediul observării științifice experiența perceptiv-senzorială este convertită în experiență discursiv rațională” (p.105), examinând și natura experimentului crucial și a celui mental.

Sunt analizate și formele cunoașterii teoretice așa ca: problemele filosofice, ipotezele științifice și teoriile științifice, menționându-se că „progresul cunoașterii trebuie apreciat nu numai după adevărurile obținute, ci și după numărul și valoarea problemelor formulate, după profunzimea lor și perspectivele pe care le deschid pentru cercetările viitoare” (p.112), că „situația problematică prezintă o dificultate, apărută în calea cunoașterii, un obstacol care trebuie depășit” (p.113), că însăși problema „poate fi calificată drept cunoaștere despre necunoaștere” (p.113).

Analizând tipologia problemelor științifice, autorul deosebește a) probleme care țin de descoperirea unor fenomene, evenimente, proprietăți sau relații; b) probleme ce privesc analiza căilor, a mijloacelor și modalităților de cunoaștere în genere; c) probleme care nu afectează bazele teoriei științifice din care fac parte și sunt proprii funcționării „științei normale”; d) probleme provocate de „anomaliile” din dezvoltarea științei și care se rezolvă pe parcursul schimbării unei paradigme prin alta; e) probleme formale și factuale.

Definind ipoteza științifică drept punte între „cunoscut și necunoscut, adevărata cale care duce la stăpânirea necunoscutului și transformarea lui în cunoscut” (p.120), V.Țapoc deosebește ipoteza logică și epistemologică, sau metodologică, analizând și explicarea lor.

E originală și definiția dată teoriilor, numind teoriile ca moduri de a privi lumea ca un întreg, nu ca viziuni asupra lumii, și nu ca cunoaștere absolut adevărată a modului în care lucrurile sunt. Sunt analizate și funcțiile teoriilor științifice, așa ca cea sintetizatoare, sistematizatoare, explicativă, predictivă, prescriptivă, comunicativă ș.a., analizând și anumite teorii și modele, sisteme și structuri din științele sociale din epistemologia contemporană.

O atenție deosebită în lucrare este acordată examinării „Teoriei adevărului” (cap. 6), în care este analizat adevărul ca abordare logică, metodologică, epistemologică, analizându-se atât adevărul logic și ontologic, cât și adevărul propozițiilor ca adevăr-corespondență, teoria adevărului coerentă, teoria redundanței, teoria deflaționistă, teoria pragmatică a adevărului, cât și criteriile adevărului, menționând că „în cadrul concepției

semantice a adevărului la A.Tarski nu orice propoziție își poate atribui sau nega adevărul sieși, ci numai propozițiile de nivel inferior, care constituie obiectul” (p.147), vorbește despre importanța teoriei adevărului coerentă, ce constă în “indicarea rolului relației unei propoziții cu alți constituenți ai unui sistem teoretic în determinarea valorii ei de adevăr, susținându-se că nu poate fi cunoscut adevărul unei propoziții luate în completă izolare” (p.152), că în teoria adevărului-redundanței „adevărat înseamnă adevărat mai degrabă în virtutea unei lumi, fără ca aceasta să presupună o angajare metafizică în raport cu lumea” (p.154), că „teoria deflaționistă a adevărului susține că conceptul de adevăr nu redă niciuna din caracteristicile semantice fundamentale și se folosește doar cu scopul de a exprima acordul, încântarea sau încuviințarea noastră în raport cu ceea ce se vorbește” (p.154), iar „în teoria pragmatică a adevărului sunt adevărate ideile ce produc efecte benefice” (p.155), deosebind adevăr: științific, filosofic, al cunoașterii comune, artistic, religios, logic, matematic, istoric, formal și factual; concret și universal; relativ și absolut; analitic și sintetic ș.a.

Analizând criteriile adevărului, autorul scrie că în științele logico-matematice „criteriul adevărului este coerența logică – a fi adevărat înseamnă a fi demonstrat.... în cadrul științelor actuale se folosește criteriul corespondenței, iar în cadrul cunoștințelor teoretice din cadrul științelor empirice, adevărul are un dublu criteriu de întemeiere: pe de o parte, coerența, iar pe de altă parte, corespondența cu faptele stabilite în experiment” (p.161), iar pornind de la relativ și absolut în adevăr, se poate vorbi, susține V.Țapoc, despre diverse „grade de adevăr”, idee a autorului ce are o valoare euristică deosebită pentru mulți specialiști.

Lucrarea recenzată prezintă nu numai o nouă cercetare, conținând concepția autorului, elaborată minuțios, cu privire la gnoseologie și științele cognitive, dar și material teoretico-didactic, care a apărut ca tendință de a aduce cercului larg de cititori, studenților și doctoranzilor de la specialitățile filosofice și nefilosofice, ideile de bază ale concepției autorului, prezentând experiența cercetărilor lui pe problemele gnoseologiei și a științelor cognitive în genere, acumulată timp de decenii. Acesta-i, în primul rând, text de autor. Autorul face o expunere accesibilă pentru fiecare cititor, ce prezintă și o dovadă că să predea bine poate doar un adevărat cercetător. Scriind un așa material, autorul și-a pus o sarcină serioasă și grea și, după părerea noastră, autorul s-a isprăvit bine cu această sarcină. Și materialul prezintă nu o simplă expunere a problematicii contemporane din domeniul dat, el dă modele pentru conștientizarea de mai departe a situațiilor ce apar pe planul întâi în știința modernă.

Vreau să-mi exprim și o doleanță legată de cercetările ulterioare ale autorului pe această temă: ar fi bine venit ca autorul, odată cu adevărul ca valoare a științei, să analizeze alte valori ale științei, să analizeze problemele valorice ale gnoseologiei și cognitologiei, la fel, să analizeze mai pe larg problemele neuroștiințelor, inteligenței artificiale, psihologiei cognitive, filosofiei minții, doar în aceste științe specifice sunt și valori specifice.

În concluzie, putem menționa că cu toate că textele lucrării sunt dense, informațional-saturate, totuși, autorul a putut, fără a pierde din conținut, să expună materialul cu transparență și cu bunăvoință mare față de cititor. Consider că apariția acestei lucrări este bine venită și ea neapărat va deveni o carte de căpătâi și de real folos nu numai pentru studenți și doctoranzi, dar și pentru corpul profesoral-didactic, ce asigură predarea disciplinelor filosofice la nivel liceal, universitar și postuniversitar.

Petru RUMLEANSCHI,
doctor habilitat în științe filosofice,
profesor universitar,
ASEM